

УВОДЗІНЫ

Развіццё сінтаксічнай сістэмы беларускай мовы на сучасным этапе выклікала значнае пашырэнне адзінак дынамічнага сінтаксісу: канструкцый з эліпсісам дзеяслова, парцэляваных канструкцый, канструкцый з імпліцытнай семантыкай, з сінтаксічнай рэдукцыяй і кампрэсіяй, вытворных канструкцый, падпарадкаваных універсальным філасофскім законам актуалізацыі неабходнай інфармацыі. Антрапацэнтрычны характар сучасных моўных працэсаў выклікаў тэндэнцыю да ўдасканалення механізмаў рэгулявання моўнай сістэмы, што паўплывала на карэляцыю паміж развіццём мыслення і матэрыяльнымі сродкамі яго выражэння. У сувязі з гэтым тыпалагічнае апісанне адзінак дынамічнага сінтаксісу з выяўленнем спецыфікі моўных з'яў і заканамернасцей іх функцыянавання стала адным з прыярытэтных напрамкаў айчыннага і замежнага мовазнаўства. Гэту працу ў поўным аб'ёме магчыма ажыццявіць толькі з дапамогай вытлумачальнага патэнцыялу тыпалагічнай характарыстыкі аб'екта і метадалогіі, якая выяўляе сутнасць і прыроду сінтаксічнай з'явы.

Адным са складаных і актуальных феноменаў дынамічнага сінтаксісу з'яўляецца эліпсіс. Названая праблема не толькі не вырашана на сённяшні дзень, лічыць І. І. Дзягавец, а і забытана да такой ступені, што практычна нельга адмежаваць эліптычны сказ ад іншай структурна-сінтаксічнай мадыфікацыі з апорай на прапанаваныя лінгвістымі крытэрыі. Прадстаўнікі *логіка-граматычнай школы* (Ф. І. Буслаеў, М. І. Дрэч) трактавалі эліпсіс як пропуск кампанента лагічнага сужэння. У гэтым выпадку пад з'яву эліпсіса падпадалі канструкцыі з сінтаксічным нулём або нават сказы з іменным выказнікам. Прадстаўнікі *псіхалагічнай школы* (Т. Ф. Дубоўцава, М. Л. Макараў, А. М. Назараў, Т. М. Сакалова) разглядалі сказы безадносна да структуры як цэласныя ўяўленні пра аб'екты рэчаіснасці. У працах прадстаўнікоў *структурнага сінтаксісу* (Дж. Арма, М. Вішнеўскага, А. В. Грудзевай, А. М. Мухіна, Т. Д. Шабанавай) эліптычнымі прызнаваліся канструкцыі, у якіх меўся пропуск структурна значнага элемента ў параўнанні з інварыянтам. У межах *семантычнай сінтаксічнай школы* эліпсіс разумеўся як сціранне ці замена нулём на паверхневай структуры сказа тых ці іншых элементаў яго глыбіннай структуры. Даследчыкі адносілі эліпсіс да варыятыўных адрозненняў паміж сінтаксічнымі адзінкамі на той падставе, што названая з'ява закранае толькі план выражэння сказа (Ш. Балі, З. Выхадзілава, Т. А. Коласава, Я. У. Лісочанка, С. С. Дзікарова, Б. Хаўнспергер, А. Унішэўска). У канцэпцыях прадстаўнікоў *функцыянальнай школы* эліпсіс вылучаўся ў асобную сінтаксічную катэгорыю, а самі эліптычныя канструкцыі лічыліся структурна поўнымі, паколькі, на іх думку, выконвалі камунікатыўную функцыю. Аб'ектам вывучэння большасці прадстаўнікоў гэтай школы (І. Ф. Вардуля,

К. Карлсан, П. А. Леканта, Г. А. Золатавай) былі сінтаксічныя канструкцыі, аб'яднаныя адзінствам семантычнай функцыі. Узяўшы за аснову канцэпцыю прыхільнікаў структурнага сінтаксісу, да эліптычных мы адносім канструкцыі з пропускам дзеяслоўнага выказніка, замяшчэнне семантыкі і прэдыкатыўных значэнняў у якіх ажыццяўляецца сродкамі розных моўных узроўняў.

Стракатасць і супярэчлівасць канцэпцый сведчаць пра неабходнасць якасна новага падыходу да аналізу з'яў дынамічнага сінтаксісу, які адпавядаў бы накіраванасці навуковага пазнання новага часу, адлюстроўваў сутнасць сінтаксічных з'яў і заканамернасці іх функцыянавання з улікам антрапацэнтрычнага характару сінтаксічных працэсаў.

Найбольш мэтазгодным і прадуктыўным лічым сінхронны тыпалагічны аналіз з'явы эліпсіса ў сінтаксічнай сістэме беларускай мовы. Сучасныя канцэпцыі сінтаксічных тыпалогій – кантэнсіўная (М. Н. Азімава, Г. П. Мельнікаў, А. Я. Міхневіч, Н. Б. Мячкоўская, Б. Ю. Норман, А. А. Халадовіч, Г. А. Цыхун), парадку слоў (А. У. Цымерлінг), лінейнай паслядоўнасці ў сінтагмах (Л. Тэньер, А. У. Цымерлінг), граматыка-структурная (А. Я. Кібрык, І. М. Міраслаўская, Д. Патэльберг), семантыка-дыстрыбутыўная (С. А. Важнік, В. А. Круглякова, Н. У. Шматава), сінтактыка-семантычная (М. І. Канюшкевіч, С. Кароляк), статальна-дынамічнай антыноміі (Г. А. Неўская), структурна-граматычная (Р. Гжэгарчыкова, З. Салёні, П. Сіміч, М. Энсці), структурна-семантычная (І. І. Дзягавец), логіка-сінтаксічная (Н. У. Князева), семантыка-граматычная (Р. Гжэгарчыкова, З. Салёні, П. Сіміч, М. Энсці), тыпалогія семантычных адносін (Т. М. Андрэева), семантыка-сінтаксічная (Т. Я. Памыкалава, Э. Томпсан) – заснаваны на характары класа аб'ектаў. Аднак тыпалогія канструкцый з эліпсісам дзеяслова ў названых працах не даследавалася.

Актуальнасць дысертацыйнай работы абумоўлена адсутнасцю ў лінгвістычнай літаратуры канцэптуальнага апісання эліпсіса ў сучаснай беларускай мове з вызначэннем тэарэтычных асноў і метадалагічных прынцыпаў даследавання гэтай з'явы. Важна выявіць кваліфікацыйныя, класіфікацыйныя і сістэмаўтваральныя параметры для аналізу і ўпарадкавання эліптычных канструкцый. Такі падыход дазволіць ахарактарызаваць эліптычныя сказы не па аналогіі з поўнымі, а ў адпаведнасці са спосабамі эксплікацыі структурных, семантычных і прэдыкатыўных катэгорый дзеяслова, зрабіць класіфікацыю эліптычных канструкцый і іх кампенсаторных сродкаў.